

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.79-96>

УДК: 323/327

© Віра Бурдяк¹

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ РОСІЄЮ В ТИМЧАСОВО АНЕКСОВАНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ КРИМУ

Мета статті полягає в тому, щоб на основі законів України, документів Кримськотатарського Ресурсного Центру, саміту «Кримської платформи», матеріалів ЗМІ об'єктивно розкрити діяльність російської федерації щодо порушення прав людини в тимчасово анексованому українському Криму. Для досягнення поставленої мети авторка проаналізувала багато прикладів порушення рф прав і свобод людини, норм міжнародного гуманітарного права, які мали місце в Криму. Висвітлені задокументовані протести України, з якими держава звертається до міжнародних організацій, міжнародних судів, стосовно дій рф, але поки що вони не мають необхідного впливу на політику держави-агресора. Втім, повернення окупованих територій вимагає швидких і рішучих дій. Розуміючи це, високопосадовці України значно активізували діяльність щодо де-окупації Криму, шукають різноманітні інструменти у зміні підходів і дій стосовно тимчасово окупованої території Криму. Діяльність органів влади України свідчить, що держава постійно намагається наблизити час повернення Криму, виступає проти порушення прав людини, вимагає від рф дотримання прав і свобод жителів на тимчасово анексованому півострові.

Хоч рф тимчасово і зберігає фізичний контроль над Кримом, але півострів був і залишається суверенною територією України. Фальшиві претензії росії на суверенітет над Кримом рішуче відкинуло все міжнародне співтовариство.

Ключові слова: Україна, російська федерація, порушення прав людини, тимчасово анексований український Крим, деокупація.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0037-2173>.

Violation of Human Rights in Temporarily Annexed Ukrainian Crimea by Russia

The purpose of the article is that, based on the laws of Ukraine, documents of the Crimean Tatar Resource Center, Summit "Crimean Platform", media materials to objectively reveal the activities of the Russian Federation regarding violation of human rights in the temporarily annexed Ukrainian Crimea. To achieve the goal, the author analyzed many examples violation of Russian human rights and freedoms, norms of international humanitarian law that took place in Crimea. The documented protests of Ukraine are highlighted, with which the state appeals to international organizations, international courts, regarding the actions of the Russian Federation, but so far they do not have the necessary influence on the policy of the aggressor state. However, the return of the occupied territories requires quick and decisive actions. Understanding this, high-ranking officials of Ukraine significantly intensified activities regarding the de-occupation of Crimea, are looking for various tools to change approaches and actions regarding the temporarily occupied territory of Crimea. The activity of the authorities of Ukraine shows, that the state is constantly trying to bring the time of Crimea's return closer, opposes the violation of human rights, demands that the Russian Federation respect the rights and freedoms of residents on the temporarily annexed peninsula. Although the Russian Federation temporarily retains physical control over Crimea, but the peninsula was and remains the sovereign territory of Ukraine. Russia's false claims to sovereignty over Crimea were resolutely rejected by the entire international community.

Keywords: *Ukraine, the Russian Federation, human rights violations, temporarily annexed Ukrainian Crimea, de-occupation.*

Постановка проблеми. У лютому 2014 р. РФ розпочала неоголошену війну проти України, здійснила військовий переворот у Криму, силою взяла під контроль його територію. Вже 10 років ситуація з дотриманням прав людини в окупованому Криму погіршується. Захистити порушені права й отримати компенсацію за незаконні і варварські дії росіян, постраждалі кримчани не можуть. Крім того, РФ не бажає ні з ким співпрацювати щодо розслідування фактів порушення прав людини на окупованих територіях України, що значно поглиблює й без того невтішну ситуацію з їх дотриманням.

Україна боролася всіма можливими засобами, зазнаючи великих людських та фінансових втрат, включивши дипломатичні канали,

світову прогресивну спільноту, міжнародні організації, які визнали окупацію Донбасу й анексію Криму незаконними і засудили дії рф. Країни Заходу ввели економічні санкції проти держави-агресора. Втім, сусідня країна вважає цей акт «відновленням історичної справедливості». Впродовж років окупації проблеми звільнення українських територій і на Сході України, і в Криму повсякчас були в центрі уваги Президента, парламенту, уряду й інших органів влади.

Два роки тому – 24 лютого 2022 р., рф розпочала широкомасштабну війну проти України. Попри героїчні зусилля воїнів ЗСУ, ворогу вдалося окупувати ще частину українських територій, де він здійснює численні акції геноциду, терору, наруги над цивільним населенням, ігноруючи міжнародні умови ведення війни; знищує міста і села, їх інфраструктуру; порушує права людини.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки в статті здійснено аналіз сучасних подій, авторка використала переважно офіційні документи органів влади України, Закони України, повідомлення Кримськотатарського Ресурсного Центру (КРЦ), саміту «Кримської платформи», матеріали ЗМІ тощо, які безпосередньо пов'язані з вирішенням важливих питань щодо порушення прав людини в анексованому Криму. Це документи РНБО, яка на своїх засіданнях обговорювала шляхи звільнення від рф окупованих частин Донбасу і Криму. Так, в інтерв'ю Радіо Свобода секретар РНБО О. Данілов наголосив, що влада України знає межу, але використовує її за «необхідності». «Повірте, наші ЗСУ в змозі очистити територію Донецької і Луганської областей. Ми можемо повоювати за територію Криму. Але треба мати на увазі, що ми не можемо допустити, щоб десятки, сотні тисяч людей полягли під час таких військових операцій. Тому що у нас якраз є розуміння того, де є ця межа. Але це не значить, що у разі необхідності ми не будемо цим користуватися» (Данілов).

Важливими для дослідження є: Спільний документ «Актуальні орієнтири державної політики у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та м. Севастополя», оснований на нормативно-правових актах, які регулюють правовідносини на час тимчасової окупації території Криму; Закон України 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; Закон України 1636-VII «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України»; Закон України 1706-VII

«Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»; Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 234 «Про затвердження Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя»; Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»; Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1035 «Про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію» та ряд інших. Виходячи з часу, коли були прийняті закони та постанови, можна зробити висновок, що проблеми, пов'язані з деокупацією українських територій постійно перебувають на порядку денному органів влади України.

82 — **Мета статті** – використовуючи Закони України, документи КРІЦ, саміту «Кримської платформи», матеріали ЗМІ об'єктивно розкрити діяльність рф щодо порушення прав людини в тимчасово анексованому Криму.

Виклад основного матеріалу. росія з весни 2021 р. нарощувала війська біля кордону України і в Білорусі. Ударне угруповання сягнуло понад 150 тис. Розвідки США і Великобританії попереджали, що президент рф володимир путін готує масштабне вторгнення, щоб змістити законно обрану владу України. Але в це важко було повірити, адже росіян вважали «братнім народом», а самопроголошений президент Білорусі Лукашенко запевняв, що в Україну білоруси можуть в'їхати хіба що на тракторах, але не на танках.

Проте, 24 лютого 2022 р. рф напала на Україну по всій довжині спільного кордону, з території Білорусі й окупованого Криму. І нині триває масштабна війна рф проти України. Армія рф, не здобувши «за три дні» заявлених кремлем цілей – окупації Києва, Харкова тощо, втративши велику кількість вояків і озброєння, продовжує вести бойові дії на Донбасі та Півдні України, обстрілює цивільне населення. путін назвав це «спецоперацією» з метою «демілітаризації і денацифікації України» (Війна. Хроніка, 2024).

У жовтні 2021 р. відбулося чергове засідання РНБО, де вперше затвердили «План оборони України», над яким працювали два роки. За підсумками засідання секретар РНБО О. Данілов сказав, що «цей документ дає чіткі відповіді на ті виклики, які стоять перед Україною»

(РНБО затвердила План, 2021). Деталей він не повідомив, зауваживши, що готувався документ цілком таємно і містить секретні положення, які можуть бути використані в разі нападу на нашу державу, що російський агресор постійно відслідковує всі рішення, які приймає Україна. Також він сказав, що президент і уряд знають, що відбувається на всіх тимчасово окупованих територіях і постійно дбають про їх повернення (РНБО під головуванням Президента, 2021).

Починаючи з 2014 р. і впродовж всіх десяти наступних років, Україна постійно на всіх міжнародних площадках піднімала питання повернення Криму. Аналізуючи ситуацію на півострові, наголосимо, що вона доволі складна і невпинно погіршується у всіх сферах, а особливо щодо прав людини і міжнародного гуманітарного права, попри активні зусилля України.

23 серпня 2021 р. у Києві започаткували саміт «Кримська платформа», учасники якого офіційно ухвалили міжнародний формат щодо Криму. Власне, мета Кримської платформи – деокупація Криму та внесок у зміцнення Європейської й глобальної безпеки. Кримська платформа – це ініційований Україною новий міжнародний консультаційно-координаційний формат, який спрямований на підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим загрозам, посилення міжнародного тиску на кремль, запобігання подальшим порушенням прав людини, захисту жертв окупаційного режиму та досягнення головної цілі – де-окупації Криму і повернення його Україні мирним шляхом. Платформа об'єднує всі тематичні заходи й ініціативи з кримського питання в межах міжнародних організацій, інших міжнародних урядових і неурядових форумів (Кримська платформа, 2021). Другий міжпарламентський саміт Кримської платформи відбувся 24 жовтня 2022 р. у Празі (Другий Парламентський саміт, 2022). А 23 серпня 2023 р. у Києві пройшов вже третій саміт Платформи.

Вітаючи учасників Платформи, Президент України В. Зеленський сказав, що головне завдання Кримської платформи – підготовка де-окупації Криму і Україна має чіткий шлях відновлення територіальної цілісності та повоєнної трансформації півострова. «Чорне море – це ключ до світової продовольчої, а, отже, і соціальної стабільності. Крим – це ключ до безпеки в Чорному морі. Не можна залишати ключі в руках терористів, і ми не залишимо. Україна має чітке бачення того, як у Криму буде відновлено нормальне, мирне, справедливе, де-

мократичне життя після того, як ми демонтуємо російську тиранію на нашому українському півострові», – підкреслив він (У Києві відбувся, 2023).

У своєму виступі Міністр МЗС Д. Кулеба заявив, що Україна не дасть росії сховати питання Криму під килим і змусити світ змиритися та сприйняти тимчасову окупацію як фактичний статус-кво. «Повномасштабне вторгнення росії, – заявив він, – не лише не послабило, а навпаки зміцнило Платформу і нашу спільну рішучість повернути Крим Україні. Кількість учасників та географія підтримки продовжує розширюватися. Зараз Платформа вже охоплює Європу, Африку, Азію й Америку. Скільки б часу не минуло, злочин окупації буде покарано. Повага до Статуту ООН має бути відновлена, а Крим – повернутий Україні» (У Києві відбувся, 2023).

Крім міжнародної Платформи, яка щорічно збільшує коло учасників, у Києві здійснили Міжвідомчу координацію на рівні різних міністерств і відомств, що дозволило визначити єдиний державний підхід до питань деокупації Криму та м. Севастополя. Урядовці України представили спільний документ «Актуальні орієнтири державної політики у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та м. Севастополя» (Актуальні, 2020). Цей документ, спрямований на вирішення проблем українських громадян у Криму, презентували в Укрінформі на прес-конференції: «Синхронізація дій органів влади з питань деокупації Криму та м. Севастополя» (Укрінформ, 2020), підкресливши, що і Крим, і Донбас, тимчасово окуповані росією, однаково пріоритетні для державної політики України. «Деокупація Криму і Донбасу обов'язково буде. Щоб прискорити повернення територій, нам слід змінити підхід на загальнодержавному рівні... має бути єдина координація, єдині інституції, які чітко розуміють і усвідомлюють, які наші основні засади державної політики щодо повернення нашої території, щодо деокупації та реінтеграції» (Укрінформ, 2020).

На території Криму за роки окупації нормою стали постійні утиски свободи слова, через введення кримінальних норм за виступи у соціальних мережах; нелюдське ставлення, катування, жорстоке поводження з кримчанами, важкі умови утримання у в'язницях; безкарність правозахисних органів за всі ці злочини; втручання у роботу ЗМІ і правозахисних, кримськотатарських організацій, введення цензури. За повідомленням КРЦ зафіксовано 305 кримських політв'язнів та переслідуваних у кримінальних справах, 205 з них –

представники кримськотатарського народу. «Загалом за 2017–2023 рр. в окупованому Криму зафіксовано 9 006 порушень основних прав людини, 6 365 – щодо представників корінного народу», – вказано у повідомленні (У Криму виявлено, 2023). У 2017–2023 рр. правозахисники зафіксували в Криму: 458 обшуків – 325 щодо кримських татар; 1 504 затримання – 1 210 щодо кримських татар; 1 460 допитів – 1 100 щодо кримських татар; 1 446 арештів – 1 054 щодо кримських татар; 3 180 порушень права на справедливий суд – 1 999 щодо кримських татар; 584 порушення права на здоров'я – 384 щодо кримських татар; 374 етапування – 293 щодо кримських татар (У Криму виявлено, 2023).

Сьогодні є цілий ряд доказів наявності в окупованому Криму системної адміністративної практики порушення прав людини з боку рф, які Україна передала Європейському суду з прав людини (ЄСПЛ). 13 грудня 2023 р. «Європейський суд з прав людини провів засідання по суті у справі «Україна проти Росії» щодо окупації Криму. На цьому засіданні Україна доводила ЄСПЛ, які саме порушення прав людини вчиняє рф на окупованій території, зокрема «про існування системної адміністративної практики порушень прав людини з боку росії з часу окупації АР Крим та м. Севастополь». За словами І. Мудрої, заступниці міністра юстиції України, рф несе відповідальність перед ЄСПЛ за порушення прав людини, вчинені її власними силами та за порушення, вчинені її місцевими підлеглими, від дня державного перевороту; «вона несе відповідальність не лише за акти фізичного насильства, які сталися протягом кількох тижнів після державного перевороту, а й за кампанію політичних репресій, яку згодом запровадив її маріонетковий режим у Криму» (Україна надала у ЄСПЛ, 2023).

Це справа «Україна проти Росії (щодо Криму)», яка стосується порушень рф на тимчасово окупованій території АК Крим та м. Севастополь низки статей Конвенції про захист прав людини та основних свобод: 2 (право на життя), 3 (заборона катування), 5 (право на свободу, особисту недоторканість), 6 (право на справедливий суд), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (свобода думки, совісті і релігії), 10 (свобода вираження поглядів), 11 (свобода зібрань та об'єднання), 14 (заборона дискримінації) та інших (Європейська конвенція, 1997). В ухвалі ЄСПЛ, стосовно прийнятності справи «Україна проти Росії (щодо Криму)», визнав її частково при-

йнятною та прийняв рішення про приєднання вказаної справи до міждержавної справи «Україна проти Росії» щодо політичних в'язнів (Україна надала у ЄСПЛ, 2023).

За фальшивими звинуваченнями ще 10 березня 2021 р. затримали акредитованого в Криму журналіста Радіо Свобода В. Єсипенка. ФСБ рф звинуватила його у «зв'язках з українськими спецслужбами» та «зберіганні й перевезенні боєприпасів». Лише через місяць арешту до справи допустили незалежних адвокатів. 6 квітня на суді Єсипенко заявив, що його катували правоохоронці рф, щоб він визнав провину. Втім, суд відкинув ці свідчення і продовжив арешт до 18 грудня 2021 р. 8 вересня 2023 р. Рада Євросоюзу розширила список осіб, які перебувають під санкціями за порушення прав людини в окупованому Криму. До списку увійшли шестеро осіб, більшість з яких брали участь у переслідуванні, тортурах чи ув'язненні В. Єсипенка.

86

—

Російське обвинувачення вимагало для В. Єсипенка 11 рр. позбавлення волі, але суд засудив журналіста до шести років позбавлення волі в колонії загального режиму та штрафу в розмірі 110 тис. рублів. 18 серпня 2022 р. Верховний суд Криму, підконтрольний росії, пом'якшив вирок В. Єсипенку до п'яти років колонії загального режиму та штрафу 110 тис. рублів. Виконувач обов'язків президента Радіо Вільна Європа/ Радіо Свобода (RFE/ RL) Джеффри Гедмін у заяві від 11 вересня 2023 р., на тлі ухвалених санкцій ЄС проти причетних до справи Єсипенка співробітників ФСБ, заявив, що «я вдячний нашим європейським партнерам за їхню готовність притягнути до відповідальності винних у несправедливому ув'язненні та нелюдському поводженні з Владиславом Єсипенком. Владислава треба негайно відпустити до дружини та маленької доньки» (Радіо Свобода вимагає, 2023).

Втім, судові органи рф ніяк не відреагували на звернення журналіста. 5 жовтня 2023 р. головна редакторка Радіо Свобода Нікола Карім та дружина В. Єсипенка – Катерина провели у Києві прес-конференцію на тему «Як врятувати Владислава Єсипенка та інших кримських журналістів, ув'язнених Росією?». Н. Карім звернулася до присутніх із словами: «Нам потрібна ваша допомога, щоб цивільні ув'язнені в Криму не були забуті, в тому числі такі люди, які говорять правду, як Владислав, чий внесок ще цінніший у цей скрутний час. Ми робимо все можливе, щоб сприяти негайному звільненню Владислава, щоб він нарешті зміг повернутися до сім'ї. Він не винен ні

в чому, окрім того, що тримав мешканців Кримського півострова та решту світу в курсі того, що насправді відбувалося у Криму» (Радіо Свобода робить, 2023).

Нині за «політику» незаконно утримують понад 100 громадян України в Криму і в рф. Більшість із них – це кримські татари, які перебувають за ґратами, на підписці про невиїзд, на домашньому арешті тощо.

рф активно впроваджує своє «антитерористичне законодавство» і військові суди для незаконного засудження громадян України за сфальшованими звинуваченнями в екстремізмі і тероризмі. Задokumentовані випадки не допуску до них незалежних адвокатів. Є безліч прикладів, коли цілі сім'ї татар переслідують і засуджують за політичними мотивами/ вигаданими справами. Правозахисники свідчать, що без батьківської опіки зростають майже 200 дітей, незаконно утримуваних громадян України.

Окупаційна влада переслідує кримчан за підтримку символіки України. Відомі резонансні справи – ув'язнення В. Балуха і О. Приходька за проукраїнську позицію до 5 рр. тюрми. У вересні 2019 р. В. Балуха звільнили, а О. Приходько – за ґратами з 10 жовтня 2019 р. З липня 2021 р. він у в'язниці небезпечних злочинців – Володимирському централі. Стан політичних в'язнів дуже погіршився, як і медичний догляд в умовах пандемії COVID-19. рф ігнорує скарги на хвороби та симптоми пандемії. За даними правозахисників, в'язнів, що захворіли на коронавірус, або в них підозрюють хворобу, переводять до пенітенціарних закладів та утримують у штрафних ізоляторах.

За законом рф всі «терористичні справи» розглядає «Южный окружной военный суд» (у Ростові-на-Дону). Ще при слідстві, затриманих кримчан етапують для розгляду справ у рф і часто залишають там до вироку. Навіть, коли справи слухались у Криму, то після вироків, особливо, якщо «справа політична», осіб етапують у колонії рф, вивозять подаль (в Іркутськ, Салават тощо). Так рф прагне розірвати зв'язки бранців із сім'ями, збільшити психологічний тиск на них. Таке ставлення до громадян України, їх незаконне переміщення з Криму згідно норм міжнародного права – військовий злочин. Впродовж місяця практично всі в'язні проходять примусову психіатричну експертизу (Тимчасова окупація, 2021).

У Криму порушені права на освіту рідною мовою етнічних українців і кримських татар. У 2013-2019 рр. кількість учнів, які навчалися українською мовою, зменшилася у 54 рази – з 13 589 до 249, тобто до 0,2% учнів. На кримськотатарській мові вчать лише 6100 учнів з понад 200 тис., чи 3,1%. Дошкільна освіта українською мовою відсутня (Порушення права на освіту).

До окупації в 2014 р. у Криму діяли 2083 релігійні організації, у 2021 р. – лише 700, які пережили переслідування і перереєстрацію за законами рф. Найбільших гонінь зазнає ПЦ України, через яку рф прагне викоринити українську ідентичність у Криму і тих, хто не змирився з окупацією. Утиски відчують всі релігійні громади, які не підконтрольні москві (протестантські об'єднання, зокрема Свідки Єгови, мусульманські общини тощо). Системних гонінь зазнають віруючі мусульмани і їх громади, які не вступили у підконтрольне рф «Духовне управління мусульман Республіки Крим та м. Севастополь» (Тимчасова окупація, 2021).

88

Значно посилилося, і без того масштабне, згортання свободи слова. Для цього застосовують: закони рф про протидію екстремістській діяльності; про кримінальну відповідальність за заклики до сепаратизму; тривають адміністративні переслідування журналістів; свавільні затримання; фізичні напади; погрози; ліквідація незалежних ЗМІ; блокування альтернативних джерел інформації. Правозахисники зафіксували понад 300 порушень прав журналістів. Усі 12 незалежних кримськотатарських ЗМІ вимушено покинули Крим через переслідування. Фактично зруйнована система національних інституцій кримських татар (з квітня 2016 р. заборонені дії Меджлісу, релігійних, культурних організацій, ЗМІ). Це грубе порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, прояви расової дискримінації, елементи масштабної кампанії залякувань і переслідувань незгідних з окупацією (Тимчасова окупація, 2021).

рф дискредитує кримських татар, визначає їх потенційно ворожою групою, екстремістами, а їх адміністративні органи – кримінальними, які нібито схильні дестабілізувати ситуацію. Цим рф руйнує систему національних інституцій кримських татар і ставить їх національних лідерів, разом з 2,5 тис. членів національного і місцевих меджлісів, поза законом.

За роки окупації сотні осіб переслідували за відзначення Дня кримськотатарського прапора і роковин депортації народів Криму

18 травня, за виступи проти незаконної окупації рф Криму, за бажання кримських татар зберегти власні представницькі інституції, включаючи Меджліс. Права членів Меджлісу на свободу слова і зібрань часто порушуються, всупереч тому, що передбачено міжнародними інструментами забезпечення прав людини.

Виступаючи проти незаконної окупації Криму, Україна у січні 2017 р. ініціювала справу проти рф у Міжнародному Суді ООН (МС ООН) і подала до нього запит з проханням вжити певних заходів (позов проти рф щодо порушення Конвенції про заборону фінансування тероризму та Конвенції про заборону расової дискримінації). 19 квітня 2017 р. МС ООН зобов'язав рф «утриматись від вжиття чи підтримання обмежень щодо можливості ініціативи України до МС ООН 2017 р. Але рф ігнорувала приписи МС ООН.

Відомо, що МС ООН досить ретельно і тривало аналізує справи та працює з заявами і документами. Так, лише через два з половиною роки – 8 листопада 2019 р. суд заявив, що Україна дотрималась всіх процесуальних досудових процедур і визнав свою юрисдикцію у справі щодо порушення рф двох конвенцій. Це рішення означало, що МС ООН може перейти до розгляду справи по суті (Міжнародний суд ООН, 2024).

31 січня 2024 р. у МС ООН в Гаазі оголосили рішення у справі про порушення росією двох конвенцій. Голова суду Д. Донохью наголошала, що «ситуація в Україні сьогодні дуже відрізняється від тієї, яка була, коли Україна подала свою заяву в січні 2017 р. Наразі сторони залучені в інтенсивний збройний конфлікт, який призвів до величезних втрат і великих людських страждань» (Міжнародний суд ООН, 2024). У рішенні суд висунув до рф ряд звинувачень, зокрема: надання зброї й інших видів допомоги незаконним збройним формуванням; збиття літака «Малайзійських авіаліній» рейсу МН17; обстріли житлових районів Маріуполя і Краматорська; знищення цивільного пасажирського автобуса неподалік Волновахи; вибух на мирному зібранні в Харкові; дискримінація української та кримськотатарської громад; заборона діяльності Меджлісу кримськотатарського народу; хвилі зникнень, вбивства, самовільні обшуки, затримання; обмеження на викладання української і кримськотатарської мов тощо.

Втім, МС ООН фактично лише частково задовольнив вимоги України, а по більшості з них було відмовлено. Але представники України, які брали участь у засіданнях, кажуть, що це рішення – на

користь України, оскільки рф визнана порушником згаданих конвенцій загалом. А ось у МЗС рф заявляють, що це рішення на їхню користь (Склянка наполовину порожня, 2024).

Значним порушенням прав і свобод людини є мілітаризація півострова. Після окупації Криму рф робить це постійно, включаючи регіони Чорного й Азовського морів. Це турбує Україну і світову спільноту, як свідчать резолюції ГА ООН 2018, 2019, 2020 рр. про мілітаризацію Криму, Севастополя, частини Азовського і Чорного морів. З цією метою рф посилила і модернізувала сухопутну, повітряну, морську складові військових сил у Криму: завезла багато бойових броньованих машин, танків, артилерійських систем, вертольотів і літаків різних типів; змінила військову інфраструктуру під базу ядерної зброї, відновила і модернізувала колишні радянські сховища для ядерних боєзарядів; розгорнула потенційні носії ядерної зброї (кораблі, ракетні системи та літаки). Незаконне будівництво Керченського мосту суттєво підвищило рівень загроз у регіоні. У листопаді 2018 р. рф здійснила акт агресії проти України, обстріляла три українські військові кораблі і незаконно захопила їх разом з екіпажами; у липні 2021 р. російський президент указом надав Національній гвардії рф (росгвардії) право блокувати акваторії Чорного й Азовського морів. Дії рф мають далекосяжні наслідки для безпеки України і всього регіону. Попри постійний тиск світової спільноти, рф змінює Крим на потужну військову базу, що дає їй змогу: вести військові операції далеко від рф, зокрема в Сирії; підривати свободу судноплавства в регіоні; атакувати південні регіони України у ході війни (Мазуренко, 2022).

рф порушує також норми міжнародного гуманітарного права, змінює демографічну ситуацію окупованого Криму, шляхом системних політичних репресій проти опонентів окупації, в першу чергу етнічних українців і кримських татар. Вона витісняє з окупованої території всіх, хто потенційно міг би чинити спротив. Територію окупованого Криму за період окупації покинули майже 70 тис. чол. З іншого боку, рф здійснює активну колонізацію і перемістила до окупованого Криму за різними оцінками, понад 700 тис. росіян. Серед приїжджих – військові і цивільні; У примусовому порядку рф здійснює паспортизацію кримчан, а при відмові отримання російських паспортів, штучно обмежує їх права на медицину, соціальну і пенсійну допомогу, роботу тощо. Громадяни України отримують паспор-

ти рф, щоб залишитися господарями власних осель, майна, бізнесу тощо на окупованій території. Указ президента рф щодо позбавлення українських громадян володіння землею в тимчасово окупованому Криму – ще один крок до нав'язування громадянства рф. Деяким кримчанам громадянство рф нав'язують і без їх формальної згоди.

рф провела експропріацію і націоналізацію держвласності України й органів місцевого самоврядування, зокрема майно Міністерства інфраструктури, Міністерства аграрної політики і продовольства, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Міністерства екології та природних ресурсів, МОНУ, багатьох державних підприємств – «Адміністрація морських портів України», ПАТ «Національна акціонерна компанія «Надра України», майно державних служб та інспекцій, підприємств, установ і організацій АПК тощо. Націоналізована власність найбільших підприємств і фінансових установ, які діяли на території півострова. Експропріація торкнулася і приватної власності фізичних та юридичних осіб. У 2014-2017 рр. в АР Крим вилучили понад 3800 земельних ділянок, тому що окупанти переглянули рішення державних органів України про надання їх у власність, в т.ч. під приводом побудови на них інфраструктурних об'єктів рф. За Указом президента рф від 20.03.2020 № 201 майже всю територію окупованого півострова включили до «переліку прикордонних територій, на яких іноземні громадяни, особи без громадянства й іноземні юридичні особи не можуть мати права власності на земельні ділянки, затверджені Указом Президента РФ від 9 січня 2011 р. № 26».

З весни 2015 р. відбувається призов населення Криму до лав ЗС рф, що суперечить нормам міжнародного гуманітарного права. У травні 2021 р. було 218 кримінальних справ за ухилення від служби у ЗС рф, у «судах» Криму. По 199 з них уже ухвалено рішення. Турботу викликає всебічна мілітаризація освіти і пропаганда війни серед неповнолітніх, яка охоплює 200 тис. школярів. У квітні 2020 р. рф ухвалила нову п'ятирічну програму підготовки дітей до служби в ЗС і пропаганду такої служби, обсягом у понад \$ 23 млн США.

Висновки. Отже, прикладів порушення рф прав і свобод людини, норм міжнародного гуманітарного права, на жаль, в Криму доволі багато. Протести України, з якими вона звертається до міжнародних організацій, судів, поки що не мають необхідного впливу на політику рф. Втім, повернення окупованих територій вимагає швидких і рішучих дій. Розуміючи це, урядовці України значно активізували діяль-

ність щодо деокупації Криму, шукають інструменти у зміні підходів і дій щодо тимчасово окупованої території Криму.

Верховна Рада ухвалила низку законопроектів щодо де-окупації півострова, зокрема щодо питання про корінні народи, скасування вільної економічної зони «Крим», пов'язані з цим зміни до Податкового і Митного кодексів України. МЗС залучило представників міжнародної спільноти до саміту «Кримська платформа», який був започаткований напередодні Дня Незалежності 23 серпня 2021 р. і з того часу проводиться щорічно; розробило і направило законопроект про перехідний період на тимчасово окупованих територіях до Європейської комісії «За демократію через право» (до Венеційської комісії) для отримання експертного висновку. Зазначені дії органів влади України свідчать, що держава постійно намагається наблизити час повернення Криму, виступає проти порушення прав людини, вимагає від РФ дотримання прав і свобод жителів на тимчасово анексованому півострові.

92

Хоча РФ і зберігає фізичний контроль над Кримом, але півострів був і залишається суверенною територією України. Фальшиві претензії Росії на суверенітет над Кримом рішуче відкинуло все міжнародне співтовариство.

Насамкінець, завершимо це дослідження словами П. Скоропадського – українського державного, політичного і громадського діяча, військовика, Гетьмана Української Держави: «Україна не може існувати, не володіючи Кримом, це буде якийсь тулуб без ніг. Крим має належати Україні, на яких умовах, це байдуже, чи буде це повне злиття, чи широка автономія, останнє повинно залежати від бажання самих кримців» (Шурхало, 2018).

Джерела та література:

1. Актуальні орієнтири державної політики у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та м. Севастополя. К. 2020. 30 с.
2. Війна Росії проти України. Відсіч. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-zahroza-viyny/31703318.html>
3. Данілов про військовий шлях деокупації ОРДЛО і Криму: є межа, але за необхідності будемо цим користуватися. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-krym-donbas/31456380>

4. Другий Парламентський саміт. Міжнародна Кримська платформа. Прага. 24 жовтня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z3G0vpFRJtI>
5. Європейська конвенція з прав людини. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Кримська платформа. 2021. URL: <https://crimea-platform.org/>
7. Мазуренко А. Україна засудила Росію, яка заблокувала акваторії Чорного і Азовського морів і Керченської протоки. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/10/7323491/>
8. Порушення права на освіту рідною мовою. URL: <https://crimea-platform.org/news/porushennya-prava-na-osvitu-ridnoyu-movoyu/>
9. Радіо Свобода «робить все можливе» для звільнення фрілансера Єсипенка з ув'язнення в РФ – головред RFE/RL. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-radio-svoboda-holovnyi-redaktor-iesypenko/32624218.html>
10. Радіо Свобода вимагає звільнити Владислава Єсипенка на тлі санкцій ЄС проти причетних до його справи співробітників ФСБ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yesypenko-sprava-sanktsiyi/32587081.html>
11. РНБО затвердила План оборони України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rnbo-plan-oborony-ukrajiny/31512213.html>
12. РНБО під головуванням Президента затвердила План оборони України та ухвалила рішення про застосування санкцій. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/16/rnbo-pid-golovuvannyam-prezydenta-zatverdyla-plan-oborony-ukrayiny-ta-uhvalyla-rishennya-pro-zastosuvannya-sankcij/>
13. Склянка наполовину порожня чи повна? Що означає для Криму рішення Міжнародного суду ООН щодо позову «Україна проти Росії». URL: <https://ua.krymr.com/a/mizhnarodnyi-sud-onn-pozov-ukraina-proty-rosii/32805555.html>
14. Тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/timchasova-okupaciya-ar-krim-ta-m-sevastopol>
15. У Києві відбувся Третій Саміт Міжнародної Кримської платформи. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-kyievi-vidbuvsia-tretii-samit-mizhnarodnoi-krymskoi-platfomy>

16. У Києві презентували єдиний державний підхід до деокупації Криму. URL: <https://ua.krymr.com/a/novyny-krymu-kryiv-prezentatsiia-yedynoho-derzhavnoho-pidkhodu-do-deokupatsii-krymu/30704930.html>

17. У Криму виявлено 9 006 порушень прав людини – КРЦ. URL: <https://suspilne.media/636160-u-krimu-viavleno-9-006-porusen-prav-ludini-krc/>

18. Україна надала у ЄСПЛ докази порушення Росією прав людини в окупованому Криму. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3799671-ukraina-nadala-u-espl-dokazi-porusenna-rosie-u-prav-ludini-v-okupovanomu-krimu.html>

19. Укрінформ. Міжнародний суд ООН оголошує рішення у справі за позовом України проти Росії. 31.01.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3820862-u-miznarodnomu-sudi-onn-rozpocalosa-ogolosenna-risenna-u-spravi-pro-porusenna-rosie-u-dvoh-konvencij.html>

94

20. Укрінформ. Пресконференція на тему: «Синхронізація дій органів влади з питань деокупації Криму та Севастополя». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3054351-sinhronizacia-dij-organiv-vladi-z-pitan-deokupatsii-krymu-ta-sevastopola.html>

21. Шурхало Д. 100-літні рецепти розбудови України: п'ять цитат гетьмана Павла Скоропадського. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29368235>

References:

1. Aktualni oriientyry derzhavnoi polityky u zviazku z tymchasovoiu okupatsiiei AR Krym ta m. Sevastopolia. K. 2020. 30 s.

2. Viina Rosii proty Ukrainy. Vidsich. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-zahroza-viyny/31703318.html>

3. Danilov pro viiskovy shliakh deokupatsii ORDLO i Krymu: ye mezha, ale za neobkhidnosti budemo tsym korystuvatysia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-krym-donbas/31456380>

4. Druhyi Parlamentskyi samit. Mizhnarodna Krymska platforma. Praha. 24 zhovtnia 2022 r. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z3G0vpFRJtI>

5. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny. Konventsiiu ratyfikovano Zakonom № 475/97-VRvid 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Krymska platforma. 2021. URL: <https://crimea-platform.org/>
7. Mazurenko A. Ukraina zasudyla Rosiiu, yaka zablokuvala akvatorii Chornoho i Azovskoho moriv i Kerchenskoj protoky. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/10/7323491/>
8. Porushennia prava na osvitu ridnoiu movoiu. URL: <https://crimea-platform.org/news/porushennya-prava-na-osvitu-ridnoyu-movoyu/>
9. Radio Svoboda «robyt vse mozhlyve» dlia zvilnennia frilansera Yesypenka z uviaznennia v RF – holovred RFE/RL. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-radio-svoboda-holovnyi-redaktor-iesypenko/32624218.html>
10. Radio Svoboda vymahaie zvilnyty Vladyslava Yesypenka na tli sanktsii YeS proty prychetnykh do yoho spravy spivrobotnykiv FSB. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yesypenko-sprava-sanktsiyi/32587081.html>
11. RNBO zatverdyla Plan oborony Ukrainy. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rnbo-plan-oborony-ukrajiny/31512213.html>
12. RNBO pid holovuvanniam Prezydenta zatverdyla Plan oborony Ukrainy ta ukhvalyla rishennia pro zastosuvannia sanktsii. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/16/rnbo-pid-golovuvannyam-prezydenta-zatverdyla-plan-oborony-ukrayiny-ta-uhvalyla-rishennya-pro-zastosuvannya-sankcij/>
13. Sklianka napolovynu porozhnia chy povna? Shcho oznachaie dlia Krymu rishennia Mizhnarodnoho sudu OON shchodo pozovu «Ukraina proty Rosii». URL: <https://ua.krymr.com/a/mizhnarodnyi-sud-oon-pozov-ukraina-proty-rosii/32805555.html>
14. Tymchasova okupatsiia AR Krym ta m. Sevastopol. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/timchasova-okupaciya-ar-krim-ta-m-sevastopol>
15. U Kyievi vidbuvsia Tretii Samit Mizhnarodnoi Krymskoi platformy. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-kyievi-vidbuvsia-tretii-samit-mizhnarodnoi-krymskoi-platformy>
16. U Kyievi prezentuvaly yedyni derzhavnyi pidkhid do deokupatsii Krymu. URL: <https://ua.krymr.com/a/novyny-krymu-kryiv-prezentatsiia-yedynoho-derzha-vnoho-pidkhotu-do-deokupatsii-krymu/30704930.html>
17. U Krymu vyjavleno 9 006 porushen prav liudyny – KRTs. URL: <https://suspilne.media/636160-u-krimu-viavleno-9-006-porushen-prav-ludini-krc/>

18. Ukraina nadala u YeSPL dokazy porushennia Rosiieiu prav liudyny v okupovanomu Krymu. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3799671-ukraina-nadala-u-espl-dokazi-porusenna-rosieiu-prav-ludini-v-okupovanomu-krimu.html>

19. Ukrinform. Mizhnarodnyi sud OON oholoshuie rishennia u spravi za pozovom Ukrainy proty Rosii. 31.01.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3820862-u-mizhnarodnomu-sudi-on-rozpocalosa-ogolosenna-risenna-u-spravi-pro-porusenna-rosieiu-dvoh-konvencij.html>

20. Ukrinform. Preskonferentsiia na temu: «Synkhronizatsiia dii orhaniv vlady z pytan deokupatsii Krymu ta Sevastopolia». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3054351-sinhronizacia-dij-organiv-vladi-z-pitan-deokupacii-krimu-ta-sevastopola.html>

21. Shurkhalo D. 100-litni retsepty rozbudovy Ukrainy: piat tsytat hetmana Pavla Skoropadskoho. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29368235>